

GEORG BRANDES OG HERBERT IVERSEN EN BREVVEKSLING

Fund og Forskning, Bind 24 (1980)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ffo/ffo_1979-80_24-PDF/ffo_1979-80_24_101301.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=101301>

pdf genereret den : 22/5-2008

GEORG BRANDES OG HERBERT IVERSEN

EN BREVVEKSLING

AF

CARL ERIK BAY

I 1909 gjorde Georg Brandes et nyt og – hans 67 år taget i betragtning – lidt usædvanligt bekendtskab, der efterhånden udviklede sig på en sådan måde at han kunne henvende sig til sin nye bekendt med vendingen: Min kære Herre og gode Ven.¹⁾ Denne herre og gode ven af Brandes var en 19-årig student ved navn Herbert Iversen. Brandes omgikkes ham gerne personligt i årene frem til 1913, da Iversen rejste til England og videre derfra i 1918 til USA, hvor han døde 29 år gammel af den spanske syge i 1920.

Ved hans død offentliggjorde tidsskriftet *Tilskueren* et 30 sider langt eftermæle,²⁾ der dels kan tages som udtryk for den position Herbert Iversen allerede havde fået i dansk åndsliv omkring 1. verdenskrig, dels som vidnesbyrd om det tab den unge progressive generation havde lidt. Nekrologen var skrevet af Iversens fætter Hartvig Frisch, som benyttede lejligheden til at opfordre de mennesker der havde brevvekslet med Iversen til at lade korrespondancen indgå i en eventuel brevudgave. En sådan publikation fremkom ikke, men Frisch' opfordring synes at have været medvirkende til at en meget stor del af hans breve blev bevaret. Iversens breve til Brandes indgik i Georg Brandes-arkivet på Det kgl. Bibliotek, derimod forblev Brandes' breve til Iversen ukendte indtil det ved en henvendelse fra Kgl. Bibl. til hans 90-årige enke i 1975 lykkedes at erhverve denne del. Den nu samlede brevveksling, Ny kgl. Saml. 2723 2°, danner grundlaget for følgende redegørelse.³⁾

Korrespondancen strækker sig fra 1909 til 1919 og består af næsten 100 breve og kort. Indholdsmæssigt ligger tyngdepunktet ifølge sagens natur efter 1913. Herbert Iversens breve er de mest interessante. Der findes i Brandes' kortfattede meddelelser og overvejelser intet overraskende, i hvert fald ikke noget der ændrer det i forvejen kendte billede

af ham omkring denne tid. Det overraskende eller spændende ligger nærmest i selve personkonstellationen *Georg Brandes – Herbert Iversen*.

Som Brandes selv pointerede glemte han intet øjeblik sin mangeårige interesse for Iversen.⁴⁾ Brandes' interesse var velbegrundet. Det er ikke nogen overdreven karakteristik når professor Sven Møller Kristensen senere har peget på Herbert Iversen som „måske det skarpeste hovede i den generation af højtbegavede, kritiske, respektløse og festlige personligheder der førte an i det moderne gennembrud omkring 1920“.⁵⁾ Hans navn blev imidlertid hurtigt glemt p.g.a. hans tidlige død. I dag huskes han stort set kun blandt fagfilosoffer og i socialistiske kredse for sit erkendelsesteoretiske værk *To Essays om vor Erkendelse* (1918) og sit forsøg på en marxistisk analyse af *Amerikanske Tilstande* (posthumt udgivet i 1920). En samling af hans *Socialistiske Essays I-II* blev udgivet i 1975. Heri findes en levnedbeskrivelse og en introduktion til Iversens ideologiske og filosofiske idéverden, hvis aspekter behandles i relation til fornyelsen af radikalismen og etableringen af en dansk marxistisk tradition omkring Verdenskrigen. Det er mindre hans stilling i den forbindelse, der her tages op til behandling, end hans forhold til hovedrepræsentanten for den ældre radikalisme på et tidspunkt hvor den havde udspillet sin rolle. Georg Brandes havde ganske vist ikke udspillet sin, men hans position var en helt anden end i 70'erne og 80'erne. Det var ikke en bannerfører i offensiven Herbert Iversen aflagde sit første besøg i september 1909, men en internationalt berømt kritiker og førende europæisk kulturpersonlighed.

Helt fremmede over for hinanden var Brandes og Iversen ikke. Brandes havde netop afsluttet 3. bind af sit *Levned* (1908), hvori han omtalte sin hjemkomst fra Berlin i 1883 og fremhævede Iver Iversen som en af de unge studerende der sluttede sig til ham (s. 63). Iver Iversen var Herbert Iversens fader. Sin start i tilværelsen beskrev Herbert Iversen i en lille redegørelse som han sendte til Brandes efter deres første møde:

Jeg har haft en urolig og ikke lykkelig Barndom. Som lille Dreng levede jeg efter min Faders Død [1892] med min Moder, der næsten stadig var syg, i min Morfaders Hus i Horsens, til hun døde i 1896. Jeg var da knap seks År gammel og opdroges nu til mit femtende År i et ganske åndløst Embedsmandshjem i Provinsen på den gængse meningsløse Måde, hvor formelle Småting gøres til Kardinalspørgsmål og i stadig Brydning med en overnervøs, heftig Kvinde. Jeg holdtes meget strængt i Tømme, blev mere og mere tvungen ind i mig selv, blev ubehagelig og trodsig og

modnedes tidligt. I Overgangsalderen blev alt så broget, at jeg pludselig sendtes over til min Faders Familie i København til Forhold helt forskellige fra de vante: et uroligt, børnerigt Hjem, en ny Skole, Præst, By – alt på det vanskelige Tidspunkt i Opvæksten. Det var mig ikke let at tilægne mig den nye Tænkemåde, jeg levede nogle ret forvirrede År, lærte hos Niels Møller et ganske nyt Syn på Sagerne – måske mine egne Forældres –, som påvirkede mig stærkt. Der sad mig en Del Kristendom i Kroppen . . .⁶⁾

Herbert Iversen lærte altså radikalismen at kende hos sin faders nære ven, digteren Niels Møller, som han også selv fik et nært forhold til. Om den rolle Georg Brandes spillede for ham skrev han i samme brev:

. . . særlig hos Dem har jeg kunnet hente Opmuntring til at holde ud, og blot Tanken på Deres Existens har holdt Samvittigheden i Ånde. Jeg er Dem så taknemmelig herfor, og jeg beder Dem tro, at jeg ikke skal svigte; jeg er mig bevidst at nære et ærligt Had til alle menneskelige Vildfarelser, og Frisind er mig noget højst virkeligt og levende, som synes mig værdt at tjene. At der herhjemme findes så lidt hensynsløs Sandhedskærlighed, skal netop spore mig; jeg håber med Tiden at lægge det for Dagen i Gærning.⁷⁾

Det kunne synes nærliggende at spørge, om den unge Iversen som sin fader sluttede sig til Georg Brandes, men spørgsmålet ville være galt stillet. For det første var der ikke rigtig noget at slutte sig til i 1909. For det andet havde Iversen allerede i sit første brev til Brandes præciseret hvad det var han skyldte ham og hvorfor han gerne ville have et møde i stand:

Det er ikke således, at jeg gennem Deres Værker (og alene herigennem kender jeg Dem) har vundet særlig nye Tanker eller Synspunkter. Det er *moralske* Impulser jeg er Dem skyldig: Tilskyndelse til Udholdenhed, Mod, Foragt, Trods – især Udholdenhed; sjældent har jeg i svage Stunder forgæves taget Deres Bøger for mig.

Det er jo ikke længere således, at de yngres Udvikling koncentrerer sig om Forholdet til Deres Person; thi der findes ingen videre *åndelig* Interesse hos de yngre for Tiden; deres Vaner går i anden Retning; hvis den fandtes som tidligere, måtte *Deres* Navn være Samlingstegnet; thi ingen står så klart som De på Frisindets Grund. Men jeg er mig bevidst at rumme en sådan Interesse, og det, der står for mig som det ene fornødne, Kendetegnet for alt Frisind og al Sandhedskærlighed, finder jeg just som et Grundtræk i Deres Væsen: det hensynsløse Had til Illusioner. Derfor er Deres Gærning mig så kær; det er ikke omvendt således, at min Hen-

givenhed bæres af en „Tidsånd“ eller sådant mod Deres Person, og så i Tilgift annekterer de Meninger, der er Deres. Jeg kan selv stå imod derfor. Det vil derfor være mig en stor Glæde engang at træffe Dem personligt. Thi det synes mig så fattigt, om jeg, hvis Liv nu engang dækker en Del af Deres, ikke derved på *nogen* Måde skulde stå Dem nærmere end den, der først fødes og vokser, når De ikke længere går om blandt os, og om jeg aldrig overfor Dem selv skulde få udtrykt min Taknemmelighed og Tillid.⁸⁾

På dette grundlag fik Iversen en invitation til at aflægge Georg Brandes et besøg. Hvad han egentlig har sagt til den unge mand der havde „det ene fornødne“ for øje er ikke gennemskueligt, men samværet forløb ikke efter Iversens hovede. Han sendte Brandes en lang epistel om sig selv og sine personlige forhold, idet han mente at Brandes havde fået et forkert syn på ham. Brandes forsikrede at han ikke havde dannet sig nogen urigtig eller ufordelagtig forestilling om ham. At det virkelig forholdt sig sådan vidner den noget magre brevveksling frem til 1913 om. Mange af Brandes' henvendelser har form af en af flg. varianter: Har De Tid, saa se op til mig. – Jeg har helt tabt Dem af syne. Se op til mig en af disse Dage, spis f.Ex. Frokost med mig . . . – Om Dem har jeg længe intet erfaret. Vær saa elskværdig, omgaaende eller saa omtrent, at sende mig et Par Linjer, før De træffer mig her. – Ifald De er i Byen og bryder Dem om at se mig, saa træffer De mig hjemme imorgen . . . – Naar De engang kommer i denne Retning, saa se op til mig. – Vær saa elskværdig at komme her til Frokost . . . o.s.v.⁹⁾

Herbert Iversen blev hyppigt tilkaldt. Han var en velkommen og velset gæst hos Brandes, der ellers var blevet noget utilgængelig og irritabel på sine ældre dage; selv da Iversen ønskede at låne 300 kr. (som han fik) var Brandes' reaktion forholdsvis behersket: „Jeg vil dog ikke skjule for Dem, at jeg er lidt gal i Hovedet på Dem for denne Anmodning, der kommer mig højst ubelejligt.“¹⁰⁾ Iversen må have været en af de få han ikke følte sig plaget af. Han fik straks foræret *Hovedstrømninger*, og Brandes læste interesseret hans digte med flg. kommentar: „Det er lang Tid siden at jeg har læst Deres Digte og derigennem lært Dem selv nøjere at kende. Der er meget i dem, og De skulde ikke afgive Dem selv Løfter om ikke at fortsætte dem; føler De indre Drift, nyttter Løfter desuden ikke. Det er Synd, at De ikke faar dem udgivne. De har adskillige Mangler, men man lærer saameget af at se sig selv paa Tryk.“¹¹⁾ Formentlig var det Brandes der sørgede for at et par stykker blev trykt i Tilskueren (1911, under pseudonymet Frede Due).

Iversen gjorde Brandes mange småtjenester, men det kneb efter hans egen opfattelse med „det ene fornødne“. Ikke fordi han ikke var opsat på at vise Brandes hvad han duede til, men en magisterkonferens i germansk filologi måtte først klares. I forbindelse med Brandes' 69-års fødselsdag beklages omstændighederne:

Forholdene har ikke undt mig overvættes god Lejlighed til at lægge for Dagen, hvor forpligtet jeg føler mig ved Deres Velsind; og den nærmeste Fremtid vil heller ikke unde mig den Strid, jeg attrår. Men jeg beder Dem tro, at jeg ikke glemmer det ene fornødne. Daglig sliber jeg mine Knive, og ingen Dag går, uden De har været nogle Minutter hos mig i Stuen.¹²⁾

I sin første henvendelse til Brandes havde Iversen defineret „det ene fornødne“ som det hensynsløse had til illusioner og i øvrigt udtrykt sig i ret abstrakte kategorier, idet han dog havde taget udgangspunkt i nogle værdifulde karaktertræk hos Georg Brandes. I mellemtiden havde hans psykologisk-eksistentielle holdning taget en mere konkret form og fået et direkte politisk-ideologisk indhold. Under et studieophold i Berlin i 1910 var Iversen blevet socialist. Fra Berlin rapporterede han til Niels Møller:

Og det synes mig ulige mere bravt at gå så frejdigt og hårdhændet frem, som de [tyske socialister] gør, end „liberalt“ at sidde i Sofaen og sympatisere og tage Afstand og være betænkelig og være velvillig med færre og finere Ord. Ak ja, denne *Dannelse!* Præterea censeo, at Socialdemokratiet både her og i Danmark er det Parti, der skal hjælpes frem, at man uden Klynken skal underkaste sig den faste Mandstugt, abonnere på dets Blade, støtte dets Organisationer, i de mindste Småting byde sin Hjælp om det kræves og konsekvent, Dag ud, Dag ind, forulempe dets Modstandere om det kræves.¹³⁾

Herbert Iversen længtes efter at komme i aktion. Efter sin hjemkomst blev han aktiv socialdemokrat og medlem af den eneste levende fraktion i det hensygnende Studentersamfund, den socialdemokratiske gruppe *Catilina*. Hans socialistiske engagement ytrede sig bl.a. i en frontstilling over for den borgerlige radikalisme. Derimod fik det ingen konsekvenser for forholdet til Georg Brandes, der jo også selv havde et skarpt blik for udvandingen og forfaldet i den borgerlige radikalisme. Alligevel kom Iversen som socialdemokrat lidt i klemme på grund af sit bekendtskab med Brandes.

Første gang var i februar 1911. Brandes havde offentliggjort en kronik i *Politiken* om „Sprogets Behandling“ (23.2.11), hvori han kritiserede den

almindelige mishandling af det danske sprog og fremsatte en opfordring til at jaskе lidt mindre med sproget. Dagen efter bragte *Social-Demokraten* en opsats om „Georg Brandes som Sprogrensner“ af en stud. mag., der gjorde indsigelse mod den måde Brandes behandlede sproget på i sin kronik. Og d. 8. marts genoptrykte *Social-Demokraten* en artikel med samme overskrift fra *Berlingske Tidende*, der konkluderede i at Brandes burde lægge sig sin egen opfordring på sinde. Disse udfald mod Brandes fik Iversen til at spidse pennen. I en artikel om „Sprogkyndighed“ søgte han at lyse de to vindbøjtler hjem (Iversens udtryk), men det lykkedes ham ikke at få artiklen optaget i *Social-Demokraten*. Den blev så sendt til Brandes med en beklagelse over *Social-Demokraten*, som Iversen kaldte sit „Smærtens Barn“.

Næste gang var et par måneder senere, og denne gang havde affæren en mere ondartet karakter. I juni 1911 befandt Brandes sig i Paris i anledning af Normandiets 1000-års fest. I forbindelse hermed bragte *Social-Demokraten* (15.6.11) et billede af Brandes og nogle andre omkring et tebord. Under billedet stod der bl.a.: „I Paris har Georg Brandes mødt *Gabrielle d'Annuncio* og *Anatole France*, Italiens og Frankrigs største nulevende Forfattere. France er Socialdemokratiets glimrende Skribent, d'Annuncio har været valgt som Socialdemokrat til den italienske Rigsdag. Georg Brandes, der har sine bedste Venner indenfor det internationale Socialdemokrati, er ikke bange for selv at falde det i Ryggen, naar Lejlighed tilbyder sig.“ – Kort efter modtog Iversen et brev fra Paris, hvori Brandes meddelte ham at han havde protesteret mod denne undertekst, men:

Bladet svarte mig ej et Ord og sendte intet Nummer. Jeg tillader mig at gjøre Dem Ulejlighed med et Spørgsmaal, om det tilmed har havt *den* Uforsømmethed, slet ikke at optage min Notits?

I saa Fald vilde jeg bede Dem, paa mine Vegne henvende Dem paa Kontoret med en skarp Indsigelse og med Forlangende af at Notitsen bliver trykt – endog fjorten Dage senere eller endnu mere.

Den danske Presses Grovhed, Pøbelagtighed og umaadelige Dumhed gjør det mig i Længden altfor væmmeligt at bo i Danmark, ifald jeg lever.¹⁴⁾

I mellemtiden havde *Social-Demokraten* imidlertid optaget notitsen som „Brev fra Georg Brandes“ på forsiden; Brandes havde bl.a. skrevet:

Jeg véd, at *Social-Demokraten* i København „ikke er bange for, naar Lejlighed tilbyder sig“ at sige mig ret djærve Ubchageligheder, skønt min Holdning overfor den danske Arbejderstand maaske gav mig Ret til en

Smule Hensyn; men denne sidste venlige Karakteristik tør uden Overdrivelse kaldes *burlesk*.

Fra jeg først satte Pen til Papiret og indtil nu, har jeg endnu aldrig faldet Nogen i Ryggen. Ingen kan paastaa det modsatte uden hos sine Læsere at gøre Regning paa den kraftigste Uvidenhed om min Karakter og mit hele Væsen, og jeg skulde tvivle paa, at en saadan Uvidenhed er synderlig udbredt blandt danske Arbejdere, efter at de fyrretyve Aar igennem ikke altfor sjældent har haft Anledning til at se og høre mig.

Ærbødigst *Georg Brandes*.¹⁵⁾

I sit brev til Brandes vedr. sagens stilling udtrykte Iversen sin skamfuldhed over Social-Demokratens redaktion, som han mente bestod af gamle bladrotter, mærkelige individer fra fallerede smudsblade og aggressive, men sentimentale unge arbejdere. Men i sin ubekvemme situation havde han også udtænkt mulige undskyldninger:

Blandt andre *den*, at alt for Tiden skal være så forskrækkeligt *proletarisk* deroppe. Efterat Borghjerg er bleven Redaktør, er der kommet en Del unge Arbejdere op på Redaktionen, som partout *skal* have skrevet deres umådelige og brændende „Klasse-bevidsthed“ fra sig. – Det være langt fra mig at betvivle Klasse-væsnets Existens; desuden vidner denne Tone om stigende Uvilje mod den Alliance mellem Venstre og Socialdemokratiet, jeg selv bekæmper; heller ikke mener jeg, europæiske Vaner er af det onde, selvom det foreløbig nærmest er europæisk Jargon der dyrkes. Jeg, for min Del, er derfor tilbøjelig til at se gennem Fingre med megen Kejtethed, Plumphed, Grovhed, Skrivekrampe i „Soc. Dem.“ Og jeg mener, at *hvis* disse Indlæg ikke skyldes personlig Ondskabsfuldhed mod Deres Person, og *hvis* det er en af disse unge Arbejdere der er bleven sat til at smøre dem ned, så må man ikke glemme hans kolossale Klassebevidsthed og Parti-iver og hans heftige Glæde ved sin unge Pen. Da nu Manden ikke lider af smålige Hensyn til Form for Tanke og Ord, er han løbet løbsk. Disse Undskyldningsgrunde har jeg udspekuleret; desværre holder de næppe stik. Min bedste Trøst er den, at vedkommende Stymper *ikke* har et Flertal eller blot et bredt Antal af danske Arbejdere bag sig. Det går dog ikke sådan udendvidere at slå Dem af Sadlen, og *skulde* det lykkes d'Hrr. at rumle en off. Mening sammen engang, hvis det er dem om at gøre, så har vi andre dog også et Ord med i Laget.¹⁶⁾

Når Iversen måtte opgive sit forsøg på at forsvare partiorganet skyldtes det den omstændighed, at han foruden et trykt eksemplar af Brandes' indsigelse kunne vedlægge et nyt indlæg mod ham. Det nye angreb var

et *redaktionelt* svar på Brandes' brev. *Social-Demokraten* mindede Brandes om at han i slutningen af 90'erne i Studentersamfundet havde faldet den danske arbejderklasse i ryggen ved at erklære den for upålidelig. Om arbejderklassens almindelige kendskab og erfaring m.h.t. Georg Brandes skrev bladet:

Det er rigtig nok, at de danske Arbejdere sikkert kender Hr. Brandes. De kender ham som en af de Overklasse-Aander, som de skylder særdeles meget, men som de aldrig kan stole paa - . . . Allerede i 70'erne kom Socialdemokratiet den saakaldte „Brandesianisme“ velvilligt i Møde for i Pagt med den at bekæmpe Kapitalismen. Men Hr. Brandes trak sig koldt tilbage, og senere har han atter og atter svigtet Arbejderstandens Interesser ved at vise sig som Hurra-Patriot af den vamløse Art, som forbenet Militarist osv.

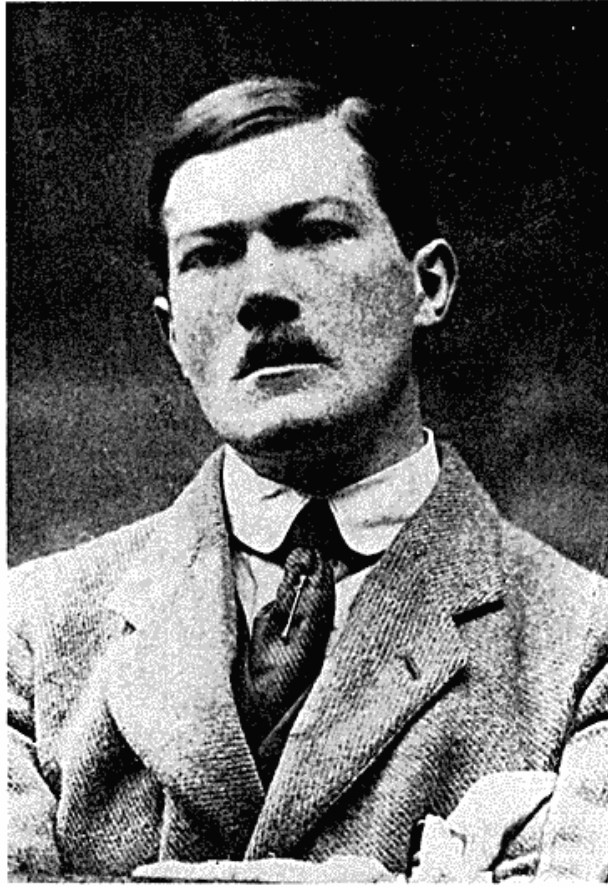
Og det til Trods for, at Hr. Brandes' Livsvirksomhed kun har haft Betydning i dansk Aandsliv i Kraft af den Folkets sociale Højnelse, der skyldes Socialdemokratiet.¹⁷⁾

Brandes gav Iversen ret i at artiklen ikke kunne være skrevet af en ung fyr og udpegede i stedet Gustav Bang – Socialdemokratiets ledende marxistiske teoretiker – som den der havde lagt pen til; der kan have været tungtvejende grunde for Herbert Iversen til ikke at ytre sig offentligt, hvor højt han end satte Georg Brandes.

De afsluttende principielle bemærkninger i såvel Brandes' som Social-Demokratens indlæg er interessante og symptomatiske, fordi de på et afgørende punkt illustrerer forskellen mellem den radikalistiske og den socialistiske betragtningsmåde, som omkring Verdenskrigen begyndte at markere sig stærkere over for hinanden. I Brandes' tankegang ligger der implicit, at et individ kan være årsag (kilde) til et højere kulturelt niveau i en befolkningsklasse eller samfundet som sådant. Den usignede artikel i *Social-Demokraten* fremstiller omvendt individets kulturelle betydning som betinget af klassemæssige forhold.

Det var den marxistiske opfattelse Herbert Iversen ønskede fremmet. Han stod ikke splittet mellem radikalismen og socialismen i synet på personlighedens rolle i historien på grund af sin tilknytning til Georg Brandes, men han kunne bruge den brandesianske antiklerikalisme mod „åndelige“ tilbøjeligheder i Socialdemokratiet. Partiet var langt fra så marxistisk som den ideologiske facade gav indtryk af:

Vi er begyndt at gå de Præster venligt i Møde, som, på Kommando fra Missionærernes Kontor tænker jeg, sidder og fisker efter Arbejdere i alle

Herbert Iversen som nybagt magister i 1912.

Stadens Sogne med „social Interesse“ osv. Vi tør ikke længer føre hedensk Tale; thi Religion er en Privatsag, og vor allerbedste Witz er den, ikke ganske unge, at spille Kristendommen ud mod Statskirken og drage den fattige Snedkersvend fra Nazaret ned i Rømersgade. Sjælens Udødelighed er Partiets Yndlings-problem; de unge Socialister torsker sammen i store Masser for at høre en æret og værdig Modstander fra Højre-partiet og Statskirken skændes med en pyntelig og velopdragen Nærmest-Atheist. Osv.¹⁸⁾

Sådan fremstillede Iversen sagen over for Brandes, og han gentog sine synspunkter over for sine partifæller i diskussionsklubben *Karl Marx* i 1912. I et foredrag „Om socialistisk Kultur“ fremlagde Iversen nogle generelle retningslinier for et marxistisk syn på kulturlivet på baggrund

af den borgerlige ideologiske indflydelse i såvel arbejderklassen som Socialdemokratiet. Der skal ikke gøres rede for hans marxistiske retningslinier her, men hans frontalangreb på den borgerlige ideologi har interesse, fordi han bestemte dens hovedingredienser som liberalisme, idealisme og individualisme. Brandes' navn nævnes ikke med et ord, men disse 3 komponenter forekommer at være identiske med de 3 grundideer som Brandes i sit forord til *Samlede Skrifter* anså for at have „... bevaret sig urokkelige i mit Sind som mit Væsens Granit“¹⁹). Nemlig frihedsideen, ideen om ret og retfærdighed og troen på ledende ånder som kulturens kilde.

Foredraget „Om socialistisk Kultur“ blev trykt i Socialdemokratiets teoretiske tidsskrift *Socialisten* i 1913, da Iversen havde taget sin magisterkonferens og var rejst til England. Men han sørgede for at det første udslag af hans (socialistiske) had til (borgerlige) illusioner blev tilsendt Georg Brandes. Brandes fik artiklen i hænde netop som han stod og skulle på foredragsturné i England, hvor han mødtes med Iversen for sidste gang. Hans reaktion fik flg. udtryk:

Kbh. 10. Nov. 1913

Kære tapre unge Herre, Liberalismens og Individualismens og Idealismens Bane [d.v.s. banemand]; det synes skrevet i min Skæbnes Bog at jeg til mit Livs 114 andre Ulykker skal føje en engelsk Fiasco.

Jeg skal tale i Sheffield den 24. Nov. . . .²⁰)

Herbert Iversen havde ikke sigtet på Georg Brandes. Den lakoniske og ironiske kommentar kunne imidlertid tyde på at han har følt sig ramt, men også bekræftet i sin egen gentagne og pointerede opfattelse af at hele hans liv og gerning havde været et stort Don Quijotes ridt. Brandes forsømte ingen lejlighed til at kokettere med denne tanke – specielt over for den ridelystne Iversen:

Rent privat, for mit eget Vedkommende, er Troen bristet paa at det gør synderligt til eller fra hvad Folk af min Art gør eller lader. Men det er overmåde godt, at næsten Alle har et ganske forskelligt Syn paa Tingene.²¹)

Der ligger en modsigelse i Brandes' livstrætte attitude på den ene side og hans faktiske engagement i omverdenen på den anden. Diskrepansen kan ikke kun forklares som koketteri; der er også noget reelt i hans opgivende holdning. En af kilderne til Brandes' pessimisme er at finde i det forhold at hele den samfundsmæssige udvikling ud fra hans liberalistiske

præmisser principielt var gået den forkerte vej. Brandes repræsenterede de oprindelige borgerlige friheds- og fremskridtsideer, men borgerskabets ændrede stilling havde givet disse ideer et andet indhold. Hans fastholdelse af det revolutionære borgerskabs ideer bragte ham i en ejendommelig position som bourgeoisiets „borgerlige“ kritiker. Brandes udviklede ingen nye ideer, men i takt med at han blev klar over sin isolerede stilling skete der forskydninger i hans idéverden. Individualismen fik efterhånden en så dominerende plads at den voksede til en „filosofi“ (aristokratisk radikalisme) om det store menneske, som er det mest iøjnefaldende udtryk for hans isolation.

I modsætning til Brandes havde de gamle friheds- og fremskridtsideer hos Herbert Iversen fået et nyt klassegrundlag. Det var den ideologiske og filosofiske begrundelse herfor den nybagte magister kunne fremlægge før sin afrejse til England. Brandes var ikke uinteresseret, men forholdt sig drilsk og skeptisk: „Hvordan gik Examen? Hvad agter De nu at tage Dem for? Vil De vedblivende forbedre og oplyse Verden?“²²⁾

Da Iversen i 1913 tog til England var han så godt stillet økonomisk at han kunne spille „scholar of independent means“. Han havde to opgaver for øje: at besvare den prisopgave (om Schopenhauers erkendelsesteori i dens forhold til Kant) som Københavns Universitet havde udskrevet i filosofi og derefter at skrive de to essays om den menneskelige erkendelse som udkom i 1918. Men – som han skrev til Brandes i det første brev fra London –:

... jeg har unægtelig større Vildt for Øje end et Par lærde Herrer, der er mig imod, og jeg agter på ingen Måde at sætte mig hen og blive Videnskabsmand, sålænge jeg kan gøre mig gældende som Politiker og dermed mener jeg ikke Folketingsmand i Danmark. Jeg er ofte revnefærdig af Modsigelseslyst, men jeg tør jo ikke sige noget rigtigt foreløbigt – jeg er al for uvidende og uskolet endnu – og jeg plages af den Tanke, at Verden skulde blive paradisisk, før jeg får Lejlighed til at omvende den. Tror De, der er Fare herfor?²³⁾

Iversen var naturligvis udmærket godt klar over hvordan tingene tog sig ud fra Brandes' synspunkt, og han var også i stand til at placere sig selv i det perspektiv:

Jeg er Dem varmt taknemlig for den mageløse Venlighed, De altid viser mig, til Trods for at mange af mine Bestræbelser jo dels må synes Dem uvæsentlige, dels vække Deres Modvilje. Men det kan jo desværre ikke hjælpe.²⁴⁾

Den senere del af brevvekslingen lægger bestandig op til principielle og almene betragtninger omkring verdens foranderlighed, forpligtelsen til aktivt engagement og tilgrænsende problemområder, der alle har noget at gøre med socialisme, men det kommer egentlig aldrig til mere end oplægget. Spørgsmålene vender tilbage i forskellige udformninger og sammenhænge, men nogen dybtgående diskussion kan ikke siges at finde sted, snarere en gentagen markering af standpunkter. Det er som om Brandes og Iversen har vidst hvor de havde hinanden, og at de, trods gensidig sympati, ikke kunne komme nogen vegne med hinanden. Tonen varierer, men er som oftest så *easy* at man får indtryk af at det hele har været gennemdrøftet under det almindelige samvær fra 1909 til 1913 og at der refereres indforstået hertil.

Denne bizarre diskussion slynger sig ind og ud, op og ned af brevene – uanset anledningen. D.v.s. udbruddet af 1. verdenskrig synes at have aktualiseret og akcentueret de respektive positioner, men krigen og de skelsættende begivenheder der fulgte i dens kølvand spiller langtfra den rolle i brevvekslingen som det kunne formodes. Brevcensuren trådte hurtigt i kraft og den var streng; en overgang måtte korrespondancen føres på engelsk, så censor bedre kunne følge med. Hertil kom at Iversen var under mistanke for at være tysk spion og Georg Brandes var jo heller ikke en hvem-som-helst, specielt var hans neutrale stilling en torn i øjet på de krigsførende magter.

I sin reaktion på Verdenskrigen følte Brandes sig bekræftet i sine grundlæggende antagelser:

Det er en afskyelig Tid hvori vi lever. Jeg har altid vidst, at Menneskene var daarligt tæmmede Bestier, men vidst det teoretisk; nu har hvad der sker givet mig Troen i Hænde.

De har vel ikke selv næret den Illusion at socialistiske Arbejderforbund kunde hindre den almindelige Krig, men at de slet *intet* somhelst kunde hindre, indses nu.

Dog at slige Sætninger nedskrives af mig til Dem, viser blot, at en saa sørgelig Situation faar En til at sige Trivialiteter.

...

Jeg ser af Deres Brev, at De venter Dem store Fremskridt og Forbedringer som Følge af Krigen. Den første Følge er grænseløs Armod og Elendighed rundt om.²⁵⁾

Iversen havde anlagt den koldsindige betragtning, at krigen på langt sigt – trods spaltningen af den internationale arbejderbevægelse – ville tjene socialismens sag, bl.a. med henvisning til de vældige samfundsmæs-

sige forandringer som krigsøkonomien forårsagede, og som var et skridt på vejen mod hvad Iversen kaldte „socialdriften“. I sit svar til Brandes pointerede han:

Vi er helt afmægtige, og har blot at lade de Store bestemme vore Skæbner. Men vi skal så i de Furer, de nu pløjer.

Arbejdernes Afmagt i Fredsbrudets Øjeblik kom mig ingenlunde så overraskende. Hele mit almindelige Skøn har ikke et Øjeblik tilladt mig at regne med nærtforestående Sejre; mine Partivenner plejede at bebrejde mig, at jeg overvurderede Kapitalens Magt i vore „demokratiske“ Tider. Men jeg har holdt mig til Karl Marx og Profeterne.²⁶⁾

På den baggrund kunne Iversen kort konkludere efter brevcensuren indførelse: „Om Krigen skal jeg ikke udtale mig, men jeg gør mig mange Fremtidstanker, og har netop ikke tabt Modet som Socialist.“²⁷⁾

Brandes holdt sig også til sine „profeter“ og søgte at holde mismodet fra døren ved at skrive store værker om dem. Han begyndte med Goethe; midt i arbejdet rapporterede Brandes til Iversen:

Den gamle Fyr, vi begge kender, arbejder 16 Timer om Dagen paa en tyk Bog, han længe ønskede at skrive, og er nu færdig med noget over Halvdelen. Han kunne ikke sidde uvirksom som Tilskuer til alle disse Rædsler.

Jeg tilstaar, Deres Doktriner interesserer mig ikke højligt. De Religioner og de Teorier, denne horrible Bande, som eufemistisk kaldes Menneskeheden, har opfundet, betyder lidet for dens Handlemaade.

...

Hvorfor vil De reformere Verden paa én Gang? Tag den for Dem stykkevis. Og begynd helst i Deres Fødeland. Saa faar vi andre godt deraf.²⁸⁾

Iversen måtte føle sig ilde tilpas ved en sådan fremstilling, men han var nødt til at svare på nogenlunde samme niveau:

Ak, mine Doktriner! Jeg får Dem vist aldrig til at tage mig alvorligt, men sådan er det altså at ville være Verdens-reformator, som De siger. Det vil jeg ganske rigtig være, men ikke i slet så stor Stil, som De antyder. Jeg gør det gerne stykkevis og agter virkelig at begynde med Kjøbenhavn i 1917. Så følger Resten vel snart efter. Men jeg er meget bedre end De tror; jeg har ikke haft en „Doktrin“ eller en „religiøs“ Fornemmelse i mig i mange Aar. Jeg er jo ved at blive gammel, snart over 25 Aar! Løber altså ikke efter Teorier mere, men tumler med Ting.²⁴⁾

Brandes' vurdering af marxismen som en doktrin skyldtes til dels hans begrænsede indsigt i denne udformning af socialismen, men den skyldtes ikke at han var blevet reaktionær på sine gamle dage. Han stod stadig på sit humanistisk-rationalistiske standpunkt:

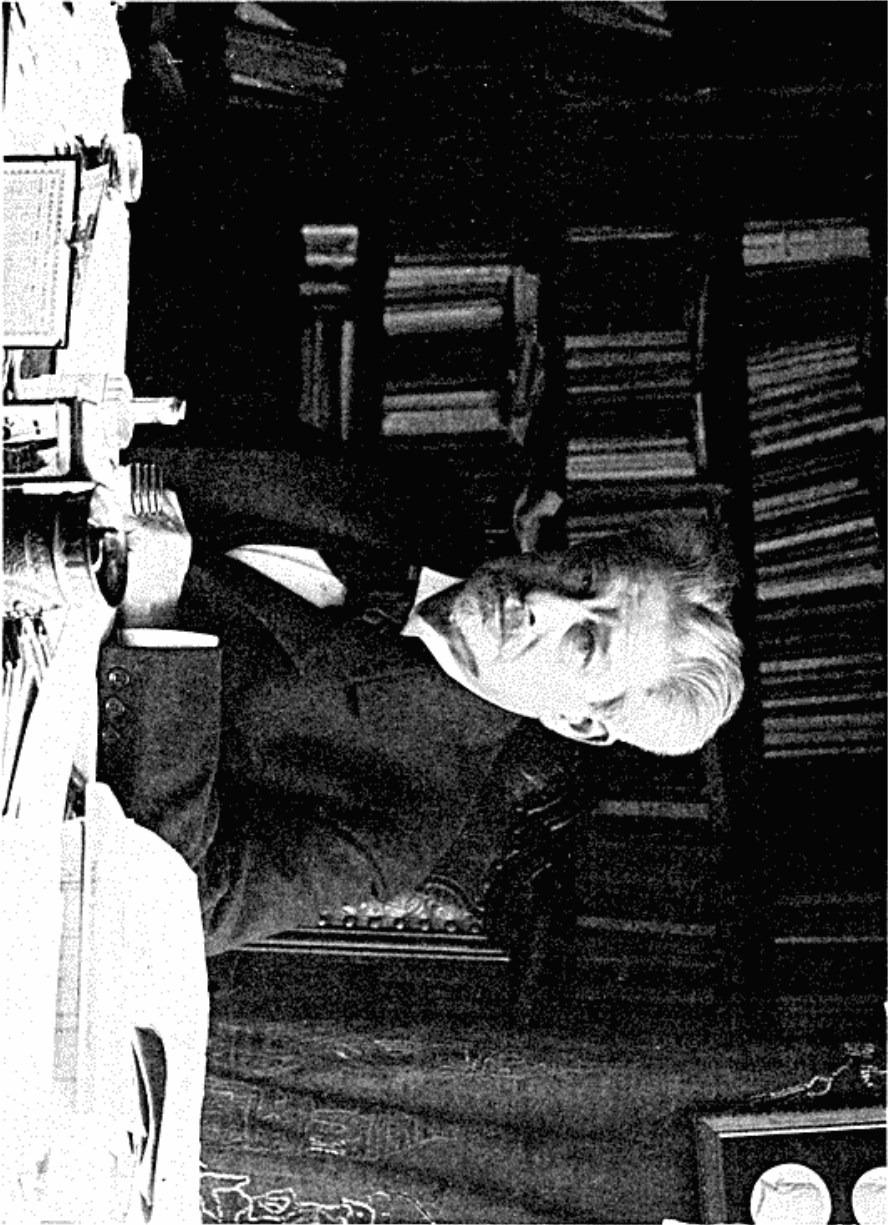
Den ny Studenterungdom her i Landet skal være højkonservativ og „national“ mig en Gru. Alle Humanitetstanker fra det 18. Aarhundrede ringeagtes nu. I stedet dyrker Menneskeheden Grusomheds-Instrumenterne. Det er umuligt at lodde, hvor dum og hvor stakkels den er.³⁰⁾

Man kan let få det indtryk at Georg Brandes' politiske forståelse forholdt sig omvendt proportionalt med hans beskæftigelse med og dyrkelse af Goethe, Voltaire, Cæsar og senere Michelangelo. Men forholdet er, at samtidig med at Brandes' forfatterskab vokser volumenmæssigt i bøgerne om disse „store“ mennesker kulminerer hans politiske skribentvirksomhed i bøger som *Verdenskrigen* (1916, flere udg.) og *Tragediens anden Del* (1919). Verdenskrigen gav Brandes en politisk og til dels også økonomisk indsigt der på visse punkter tangerede en marxistisk opfattelse. Eksempelvis gennemskuede han Verdenskrigens imperialistiske karakter. Brandes havde faktisk andre forklaringer på krigen end at den skulle være dumme og ondsindede menneskers værk. Hans aktive neutralistiske engagement skaffede ham en uhyre anseelse og respekt i socialistiske kredse langt uden for Europa.

I praksis var der åbenbart heller ikke langt mellem Iversen og Brandes; i 1916 kunne Iversen fastslå: „Naturligvis er jeg i alt Væsentligt ganske enig med Dem og har været det siden Aug. 14.“³¹⁾ Men så snart det kom til teoretiske eller ideologiske spørgsmål skiltes deres veje øjeblikkeligt. Allerede ved Iversens blotte meddelelse om at hans erkendelsesteoretiske essays diskuterede *tid* og *gyldighed* stejlede Brandes: „Gud bevares, hvor Titlerne på Deres to Essays klinger imponerende og abstrakt!“³²⁾

Da Iversen i 1918 rejste til USA havde han afsluttet sine afhandlinger og sendt dem til trykning i København. Herfra afgav Brandes en stemningsrapport til Iversen i Chicago, men skildringen af de københavnske stemninger og tilstande før udgivelsen af bogen kan kun have haft værdi for Iversen som endnu et indlæg i den meningsudveksling der nu foregik over Atlanterhavet:

Det er endnu ikke her bekendt, at De har udarbejdet et stort filosofisk Værk. Jeg vil haabe, det ikke er for vanskeligt at forstaa, saa lille som vort Publikum er og – trods Verdenskrigen – saa lidet interesseret i alvor-

Georg Brandes omkring 1912, hvor han modtog besøg af Herbert Iversen.

lige Ting. Vore Blade skriver om de samme Ubetydeligheder som altid, og i ganske samme Tone, som levede Alverden i dybeste Fred, og som skete der ingen Forandringer. At vi oplever den ene ydre Omvæltning efter den anden, mærkes lidet i Sindene. Mest er alle opfyldte af de store Savn, hvorunder vi alle lider, den umaadelige Dyrtid og de høje Skatter.

...

Da jeg under Krigen ikke har kunnet rejse, har jeg været nødt til at sysselsætte mig, og har saaledes udgivet to Samlinger [*Verdenskrigen* (1916) og *Napoleon og Garibaldi* (1917)] og tre større Bøger, Goethe, Voltaire og Cæsar. For sin Fornøjelse lever man jo ikke i Kjøbenhavn; jeg idetmindste ikke, som ikke her har én, jeg kan tale med. Altsaa maa jeg skrive Bøger.

Nu har jeg gjort det i 53 Aar, og aldrig har dansk Ungdom været mig mere fremmed end nu. Ikke den ringeste Indflydelse har jeg udøvet her i Landet, kun en Smule i andre Lande. Jeg har derfor sagt Nej til alle Opfordringer til at tale for de Unge, anerkender kun én Opgave, den at holde mig den fra Halsen. Det er ikke sagt i nogensomhelst Bitterhed, men ud fra en mer end halvhundredaarig Erfaring og oprigtig Afsky.

Nu vil jeg haabe, at Deres Partifæller – siden De for Alvor taler om Partifæller – vil paaskønne Deres Arbejde, naar det kommer.

I dybeste Alvor vil jeg ønske Dem, at den Dag maa komme, da De hverken har Partifæller eller Parti; men selv ganske alene er Deres eget Parti. Det lyder jo ikke som Musik i Deres Øren, skal det heller ikke. Men jeg troer, det, jeg siger, indeholder Betingelsen for at blive til noget.³³⁾

Iversen holdt niveauet og fik returneret et behændigt svar:

Jeg mærker mig Deres kloge Ord om Partier og Partifæller, der ingenlunde skurrer mig i Ørerne; jeg savner al Broderskabs-begejstring, og er nærmest menneskesky af Naturen, men jeg mener, at de foreliggende Arbejderorganisationer er det eneste Middel vi har til at skabe tålelige Blomstrings-kår for alle enkelte Personligheder. Jeg vil derfor ikke lade dette Middel ubenyttet. Selve Cæsar var jo demokratisk Partimand og politisk Reformator, så jeg har en pæn Præcedens at pege på.³⁴⁾

Georg Brandes' bog om Cæsar udkom nogenlunde samtidig med Herbert Iversens *To Essays om vor Erkendelse* i 1918. Iversen kunne af gode grunde ikke have nogen mening om Brandes' Cæsar – udover den allerede fremsatte. Brandes fik derimod Iversens 500 oktavsider tilsendt, men havde intet substantielt på hjertet i den anledning. Han beklagede at

hans intelligens ikke var indstillet på så abstrakte undersøgelser; det havde Iversen heller ikke forventet:

Jeg har aldrig indbildt mig, at to tungt vidtløftige Essays om „Gyldighed“ (også kaldet „Sandhed“) og om „Tid“ vilde interessere Dem syndelig; jeg kender jo Deres Uvilje mod „Abstraktioner“. Men snurrig nok bæres min Bog (som en nærmere Undersøgelse vil vise) af en ganske tilsvarende Uvilje . . . ; og det er egentlig kun fordi det er et anti-metafysisk Skrift, at det drøfter såkaldt metafysiske Emner. Endvidere: Navnet „abstrakt“ slår næppe til for mit Hovedemne: det mentale Livs egentlige Struktur og kvalitative Væsen, hvilket dog er det *konkreteste*, man kan nævne. Men unægtelig fører jeg en Del matematisk og „logisk“ Tale og fordyber mig i psykografiske Spørgsmål, der går helt på tværs af de praktiske Synsmåder, som er Dem (og mig selv) de kæreste og mest frugtbare; . . . ³⁵⁾

I betragtning af at Brandes kun gennembladrede Iversens essays og erklærede sig inkompetent, er der ikke grund til her at gå nærmere ind på værkets filosofiske natur. Iversen anbefalede Brandes i hvert fald at studere hans betragtninger om kunst,³⁶⁾ som byggede på den psykologiske tese at „ekspressionerne“ (kunstnerens indstilling) og ikke billedimpressionerne bærer kunstværket. Brandes fulgte opfordringen, men benyttede læsningen til endnu et afsæt:

Om Kunsten er det meget sandt, hvad De siger; kun lider jeg personlig adskilligt bedre Adams Skabelse end de moderne „Expressionister“; Fjols som de er. Men der er jo flere Fjols end Michelangelo'er. Og den almindelige Stemmeret og andre demokratiske Foranstaltninger er skabte til at give dem det Herredømme, de for Tiden har i Østeuropa, medens de vestlige Fjølser dominerer i Paris.³⁷⁾

Brandes kunne dog meddele at Iversens bog vakte en mægtig opsigt og havde skaffet ham megen anseelse; psykologen Edgar Rubin holdt forelæsninger over værket på Københavns Universitet,³⁸⁾ filosofen Jørgen Jørgensen diskuterede det i en artikelrække³⁹⁾ og selveste Harald Høffding leverede en anerkendende anmeldelse.⁴⁰⁾ Aviserne bragte historier om denne mærkelige filosof der også *arbejdede* – ovenikøbet i USA! Brandes blev lidt desorienteret men faldt hurtigt tilbage i den gamle rolle:

Det er her blevet fortalt, at De ernærer Dem i Chicago som Chauffør, efter at der først havde staaet, De var Flyver. De flyver aandeligt, men De burde helst legemligt holde Dem til Jorden, da altfor mange endnu

styrter ned. Og da De skal reformere en Verden eller to, kan De jo umuligt undværes. Den, der ser Menneskene blive hver Dag dummere, taber en Del Tillid til Reformen.⁴¹⁾

Iversen havde hverken været chauffør eller flyver, men var begyndt som reparatør på et automobilværksted og fik senere en uddannelse som flyvemekaniker. Pengene var ved at slippe op og han befandt sig ikke meget bedre end Brandes i København:

Jeg føler mig i dette Land som en Fisk på det tørre; her er ingen at tale med, *jeg* kender, så bortset fra det nødvendige Arbejde ofrer jeg min Tid på Læsning, Skrivning og moralsk-politiske Grublerier. De plejer at drille mig med min Reformiver; men når det kommer til Stykket er jeg mange Gange dovnere og mindre livstørstig, end De selv var i min Alder, og desuden af naturligt Anlæg mere menneske-sky. Men som jeg tit nok har fortalt er der ingen der sporer mig bedre, end De gør, så De får tage Deres betydelige Ansvar, hvis jeg en skønne Dag skrider til Action og begynder at gøre Dumheder for ramme Alvor.

...

Hav det rigtig godt, og gid jeg snart kunde træde ind i Deres Stue igen. Jeg er ikke så enfoldig i min lille politiske Virksomhed, som De troer; men skønnende (som den Lærling af Marx jeg er) at Folk er, som deres Omstændigheder laver dem, og interesserende mig mere for Ting end for Sjæle (som disse er flest), synes jeg, det nok er Umage værd at gribe ind i disse Tingenes Omstændigheder efter ringe Evne. Som Verden nu er, er den for elendig. Og siden jeg nu éngang er blevet strintet lidt af det Shelley'ske Vievand, kan jeg ikke se anderledes på denne Indgriben end som en Pligt. Desertering er udelukket, og der er ikke andet at gøre end at blive ved. Dette rummer hverken Menneske-begejstring eller Selv-oppustning. Det hele er en grumme tør og tung Ting at ta på.⁴²⁾

Det var mindre realiteterne Brandes og Iversen var uenige om end det var de udviklingsmuligheder i den faktiske elendighed der krævede en aktiv menneskelig indsats; Brandes stod, i forhold til Iversen, ved den modsatte ende af tilværelsen og mente i øvrigt at kunne henvise til sine dårlige erfaringer, der logisk nok mandede ud i at han – efter eget udsagn – gav fanden i publikum og kritikken:

Jeg skriver blot for at sysselsætte mig selv, venter ikke ringeste Virkning af mine Skrifter. Jeg er ganske færdig med den Blanding af Abe og Rovdyr, vi kender, og har efter Forholdenes Natur ikke Udsigt til at

opleve Forandringer til det bedre. Tværtimod er man i min Alder daglig truet af det værre.⁴³⁾

I løbet af krigen var der imidlertid indtrådt epokegørende forandringer, som både efter Brandes' og Iversens mening var i retning af det bedre. Men på grund af brevcensuren måtte de indskrænke deres kommentarer til en gensidig erklæret stærk optagethed af den russiske revolution i marts 1917. For Brandes var det som en drøm der var gået i opfyldelse. Nu oplevede han endelig, „at et bagbundet Folk, der traadtes paa Nakken, rejser sit Hoved og løfter sin stærke, befriede Haand. Det er, som fyldtes Ens Indre med Sommer og Sol, som hørte man alle Frihedsforaarets Lærker kvindre . . . Det er første Gang siden den store franske Revolutions Dage, at Nogen har hørt Frihedens Evangelium saaledes forkyndt, at det ikke samtidigt blev fornegtet“.⁴⁴⁾

Så lyrisk skrev Brandes i *Tilskueren*, idet han dog udtrykte sit håb om at de russiske revolutionære ville begribe, at Kropotkin var en dybere, mere vidtgående og frugtbar tænker end Marx „ . . . af hvem Europa har lært hvad der hos ham var at lære“.⁴⁵⁾

Iversen på sin side bemærkede i et brev til Brandes:

Nu skal vi se, hvad Kropotkins Teorier duer til; jeg mener i Landbruget; jeg venter mig slet ingen socialistiske Stor-sejre foreløbig, snarere voxende Privat-kapitalisme, men de mange Spådomme om Militærdiktatur à la Bonaparte lader mig kold.⁴⁶⁾

Begges håb og formodninger blev gjort til skamme da den første proletariske revolution så historiens lys i Rusland i november 1917. Begivenheden omtales ikke i brevvexlingen før i juni 1919; i forlængelse af en diskussion af den amerikanske kritiker Frank Harris' litterære vurderinger skrev Iversen:

Jeg interesserer mig ikke så meget for hans politiske Domme, men står ubetinget på hans Side og imod Dem selv, når det drejer sig om Lenin i Rusland; Harris er for fippet i sin Beundring for Bolshevikerne (vi véd jo, at de er Mennesker, og besidder derved et godt Korrektiv for alle løse Begejstrings-indfald), men jeg forstår næppe, at De kun kan føle „såre ringe personlig Sympati for Lenin“ (som, jeg tror, De skrev i „Tilskueren“). Tror De, han er grusom, eller måske, at han er en pedantisk Tyran som Robespierre? Jeg er ingen Helte-dyrker (skønt min Tørst efter sjældne Mænd er så stærk som nogens) og jeg står kold overfor meget af [det] Stof (eller stuff) de amerikanske Socialist-blade, der alle er

bolshevik-venlige, trykker om Kammeraterne i Moskva, men jeg beundrer Lenins Energi, indre Ubestikkelighed og „singlemindness“ under Fare – meget højt. Han må for Resten have stærke Medarbejdere, Trotsky f.Ex. med det mere brogede Temperament – men lad mig ikke fordybe mig i al dette.⁴⁷⁾

Brandes havde i en artikel i *Tilskueren* fremsat flg. vurdering: „Lenin indgyder personligt saare ringe Sympathi; hans Handlemaades Grusomhed en endnu ringere. Men han tror øjensynligt paa sin Sag og paa sin Ret. Hans Følemaade er ikke uden Grund bleven sammenlignet med en Storinquisitors. Han er som Torquemada oprigtigt troende og fører som denne sit Rædselsstyre med Tortur, Baal og Brand i Overbevisningen om at tjene den gode Sag og hidføre Guds Riges Herredømme paa Jorden.“⁴⁸⁾

Som svar på Iversens indvendinger kunne Brandes imidlertid meddele at deres uenighed var langt mindre end Iversen troede, og at han faktisk havde givet Lenin en vis oprejsning. I en ny artikel i *Tilskueren* var Brandes kommet til den erkendelse, at det ikke var sandsynligt „... at Lenin saa længe var forbleven ved Magten, om han ikke sad inde med samfundsformende Anlæg, og dersom han ikke formaaede at omgive sig med dygtige Mænd“.⁴⁹⁾

Senere udnævnte Brandes Lenin til „et uomtvisteligt Geni“⁵⁰⁾ men dermed er Brandes' forhold til den russiske revolution langt fra udtømt. Han kunne naturligvis på ingen måde tilslutte sig „... den Yderlighed af Demokrati, som kaldes Proletariatets Diktatur“⁵¹⁾ men han havde dog forstået hvad det drejede sig om.

Derimod er der en del der tyder på at Herbert Iversen både forstod indholdet i og akcepterede „proletariatets diktatur“.⁵²⁾ Og han måtte stille sig afvisende når Brandes ville anlægge sin egen målestok på ham; i det sidste brev Iversen sendte Brandes før sin død pointerede han selv det perspektiv han ønskede sine aktiviteter set i:

Betragt mig ikke som en Kunstner eller som en blot filosoferende og diskuterende Skribent. Pennen er mig blot et foreløbigt Middel. Anse mig snarere for en Slags Stabs-officer mellem Slagene – af beskedne Evner og med en hullet Viden, men uden Overtro og sligt optaget af praktiske Muligheder og Sandsynligheder – navnlig med Hensyn til Fjendens Styrker og Organisation. Jeg taler både som Socialist og som Nordbo. Det er utvivlsomt en meget stræng og skæbnesvanger Tid, der står for Døren. Og da det nu engang er *min* Manddomstid, tør jeg ikke dovne.⁵³⁾

I sit sidste brev – som har karakter af at være en afskedshilsen – gav Brandes en slags resumé af de principielle spørgsmål der havde båret brevvekslingen:

... Verden ligger i haabløs Nød og Elendighed ved Menneskenes Dumhed og Slethed.

Man maa være ung som De for at tro paa at en Lære – er det ikke Socialisme, det hedder? – afhjælper dette temmelig gamle og haardnakkede Onde.

Meget kunde jeg tilgive Dem, også Deres stilløse Blanding af Dansk og Engelsk i Deres Bog. Men vanskeligt Deres Tro paa en Doktrin.

Dog det er maaske fordi jeg har Aarebetændelse som sædvanligt, og fordi den nu har været nogle Uger og umuliggør mig Bevægelse, endsigse Motion.

...

Lykke til med Deres verdensreformatoriske Planer. Den saakaldte „Verden“, denne elendige lille Jord, kan vist trænge til Reformere.

Deres hengivne Georg Brandes.⁵⁴⁾

Hermed satte Georg Brandes og Herbert Iversen selv punktum for deres brev- og meningsudveksling. Egentlig var der vel heller ikke grundlag for at fortsætte; korrespondancen var ved at køre i ring. 3 måneder efter det sidste brev til Brandes døde Herbert Iversen i New York d. 9. februar 1920. – Det har ikke været muligt at finde en kommentar fra Brandes i den anledning.

Fra den anden side af graven modtog Brandes endnu en lille hilsen fra Herbert Iversen. I den posthume udgivelse af *Amerikanske Tilstande* i 1920 findes et tillæg, hvori Iversen giver det danske socialdemokrati en ideologisk opsang og præciserer sit angreb: „Paa Almuevis at dyrke den traditionelle Liberalisme i Norden (enten den med Grundtvig-Bjørnson eller den med Hørup-Unge Brandes paa Banneret) er selvfølgelig ganske demoraliserende; vi maa skole os i den store Verdens haarde Materialisme, vi maa være paa Højde med, ja i Spidsen for vor egen Tid.“⁵⁵⁾

Når Iversen placerede Brandes' navn i en ideologisk sammenhæng, som han mente var demoraliserende for arbejderklassen og Socialdemokratiet, må det være berettiget at spørge efter grundlaget for hans begejstring for og værdsættelse af Brandes. Af korrespondancen kan man ofte få det indtryk at Iversen betragtede Brandes som et eksempel til efterfølgelse; grundlaget herfor var ikke ideologisk men nærmest psykologisk

og moralsk. Som Iversen selv fremhævede var det tilskyndelse til udholdenhed, mod, foragt og trods han havde modtaget fra Brandes. Disse karakteregenskaber indgik i en personlighedstype som både Brandes og Iversen satte meget højt: den viljestærke, handlekraftige og faste karakter. Georg Brandes og Herbert Iversen var selv eksempler på sådanne karakterer i forskellige historiske frihedsbevægelser tjente. Der hvor de historiske grænser var afstukket for det progressive indhold i Brandes' ideer, videreførte Iversen den progressive tradition på et nyt klassegrundlag og med en ny filosofisk begrundelse (der ganske vist ikke var uproblematisk).

Brevvekslingen belyser de respektive positioner på en ganske ironisk – omend ret overfladisk – måde; isoleret set er den næppe velegnet som udgangspunkt for en nærmere analyse, men den sætter Brandes' position i relief. I forhold til hans filosofiske forudsætninger i den klassiske borgerlige filosofi var der foregået drastiske skred i hans tankeverden. Det er symptomatisk at han i stigende grad tænker eksistentielt; hans stilling var faktisk ret enestående (og nedslående). På den baggrund havde Georg Brandes en forbløffende evne og vilje til at orientere sig i de dybtgående og hastige forandringer der på alle områder gik for sig i hans lange levetid. Deri adskilte han sig fra Fr. Nietzsche, Henrik Ibsen og til dels Bernard Shaw – det selskab Iversen fandt mest passende for Brandes. I et brev til sin fætter Hartvig Frisch anlagde Iversen flg. betragtningensmåde (der ikke nødvendigvis modsiger den han havde anlagt i *Amerikanske Tilstande*):

„Brandes er nok den eneste, vi kan mønstre i det Kompagni, men hans Ukendskab til socialøkonomiske Processer og Usikkerhed i naturvidenskabelige Diskussioner, forhindrer ham i at være en rigtig up-to-date Repræsentant; i andre henseender er hans Hovede, såvidt jeg kan dømme, „second to none“ i Samtiden; han er finere og bitrere end Shaw, men langt mindre robust. Jeg nævner dem sammen fordi de begge har den mærkelige Egenskab: ikke at være overtroisk. Tro mig, set herudefra er G.B. en virkelig stor Mand. Skøn på ham.“⁵⁶)

NOTER

Herbert Iversens breve til Georg Brandes befinder sig i: Georg Brandes-arkivet, Kgl. Bibl. Georg Brandes breve til Herbert Iversen findes i: Breve til og papirer vedr. Herbert Iversen og hustru Ingeborg, f. Roepke, Ny kongelig Samling 2723 2°. I noterne henvises der kun til de to brevsamlinger ved angivelse af afsender/modtager og brevdatering.

(1) Brandes til Iversen 25.3.1919. - (2) »Herbert Iversen. Et Eftermæle« i: Tilskueren, marts 1920. - (3) Breve til og papirer vedr. Herbert Iversen og hustru Ingeborg, f. Roepke. Ny kgl. Saml. 2723, 2°. - (4) Brandes til Iversen 13.6.1917. - (5) »Kunst og politik, før og efter krigen« i: Litteratursociologiske essays (1970), s. 84. (6) Iversen til Brandes 12.9.1909. - (7) Ibid. - (8) Iversen til Brandes 2.9.1909. (9) Brandes til Iversen flg. datoer 15.9.1910, 27.12.1910, 26.6.1911, 12.7.1911, 15.7.1911 og 28.11.1911. - (10) Brandes til Iversen 9.9.1912. - (11) Brandes til Iversen 15.9.1910. - (12) Iversen til Brandes 3.2.1911. - (13) Iversen til Niels Møller 2.4.1910. Ny kgl. Saml. 4611, 4°. - (14) Brandes til Iversen 26.6.1911. - (15) Social-Demokraten 20.6.1911. - (16) Iversen til Brandes 28.11.1911. - (17) Social-Demokraten 20.6.1911. (18) Iversen til Brandes 28.6.1911. - (19) Samlede Skrifter I (1899), forordet s. V. (20) Brandes til Iversen 10.11.1913.

(21) Brandes til Iversen 2.2.1913. - (22) Brandes til Iversen 21.1.1913. - (23) Iversen til Brandes 23.7.1913. - (24) Iversen til Brandes 2.2.1914. - (25) Brandes til Iversen 6.9.1914. - (26) Iversen til Brandes 16.9.1914. - (27) Iversen til Brandes 17.2.1915. - (28) Brandes til Iversen 23.2.1915. - (29) Iversen til Brandes 1.3.1915. - (30) Brandes til Iversen 28.12.1915. - (31) Iversen til Brandes 17.7.1916. - (32) Brandes til Iversen 28.12.1915. - (33) Brandes til Iversen 26.9.1918. - (34) Iversen til Brandes 11.11.1918. - (35) Iversen til Brandes 5.2.1919. - (36) To Essays om vor Erkendelse (1918), s. 274-284, optrykt i Herbert Iversens Socialistiske Essays I (1975), s. 126-139. (37) Brandes til Iversen 25.3.1919. - (38) Edgar Rubin udgav disse forelæsninger i bogform: En ung dansk Filosof og hans Værk (1920). - (39) »Filosofi og Deskriptiv-Psykologi« I-II i: Ugens Tilskuer, nr. 375 og 376, april-maj 1919, s. 161-165 og 179-183. - (40) »En Fornyelse af Humes Filosofi« i: Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri, nr. 3, 1919, s. 192-198.

(41) Brandes til Iversen 16.5.1919. - (42) Iversen til Brandes 16.6.1919. - (43) Brandes til Iversen 18.8.1919. - (44) »Revolutionstanker« i: Tilskueren, juni 1917, s. 482. - (45) Ibid., s. 498. - (46) Iversen til Brandes 20.5.1917. - (47) Iversen til Brandes 16.6.1919. - (48) »Den hellige Alliance« i: Tilskueren, marts 1919, s. 211-212. (49) »Stadigt Jordskælv« i: Tilskueren, august 1919, s. 95. - (50) »Rusland«, Politikens kronik 11.7.1920. - (51) »Tidens Tegn« i: Tilskueren, juli 1919, s. 7 (min fremhævelse). - (52) Jvf. min diskussion af Iversens politiske stillingtagen i forordet til Socialistiske Essays I (1975). - (53) Iversen til Brandes 29.10.1919. - (54) Brandes til Iversen 6.10.1919. - (55) Amerikanske Tilstande, udg. af M. K. Nørgaard med forord af C. V. Bramsnæs (1920), s. 143. - (56) Iversen til Hartvig Frisch 19.6.1918. Hartvig Frisch' arkiv på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.